

A bécsi filozófus-kongresszus ürügyén

Érthető várakozással és izgalommal indultam a szeptember 2—9-ig Ausztria fővárosában ülésező XIV. nemzetközi filozófiai kongresszusra. Több mint háromezer résztvevő, a legkülönbözőbb bölcséleti diszciplínák neves és kevésbé ismert képviselői gyűltek itt össze a világ minden részéből, hogy szembesítsék egymással s a valósággal nézeteiket. A bécsi kongresszus az egyre szétágazóbb dialógus-mozgalom jelentős megnyilvánulásának ígérkezett.

Nem a koncepción és nem a kezdeményezők szándékán múltott, hogy ez az ígéret sok tekintetben teljesítetlen maradt. Mielőtt azonban a kongresszus munkálatairól beszámolnék, tájékoztatni szeretném olvasóinkat a dialógus-mozgalom újabb fejleményeiről és problémáiról.

Akik e rovatot figyelemmel kísérik, tudják, hogy a marxisták és a más irányzatok között kialakult párbeszéd eddig is szép sikereket könyvelhetett el. Nemzetközi találkozókön termékeny viták bontakoztak ki, színvonalas folyóiratok láttak napvilágot, amelyek oldalait a dialógusnak szentelték (Bécsben volt először alkalmam kézbe venni a freiburgi Herder-kiadó gondozásában megjelent új szemle, az *Internationale Dialog-Zeitschrift* első számait). Túlzás nélkül állíthatom, hogy a marxisták és keresztények, a szocialista humanizmus és a többi humanista áramlat képviselői között megteremtett nyílt, közvetlen kapcsolat beváltotta a hozzá fűzött reményeket.

A dialógus kidolgozott módszertana kiállta a gyakorlat próbáját. A párbeszéd valósága igazolta, hogy egyrészt az elvi szilárdság, másrészt a vitapartner számára is érthető terminológia s az ennek megfelelő érvelés biztosítja a kívánt eredményt. Bebizonyosodott, hogy helyes kerülni a végső világnézeti álláspontok sarkítását; az ilyen értelemben vett „tolerancia“ nélkül nem lehet megtalálni a közös hangot, a nélkülözhetetlen érintkezési felületeket. A párbeszéd „higiénája“ azt kívánja, hogy a vitában résztvevők valamennyien kifejtessék nézeteiket, mert csak így válhat a vélemények szabad szembesítése mindenfajta dogmatizmustól mentes gondolkodók ösztönző találkozásává.

A párbeszédnek ez a már — mondhatni — „bejártott“ technikája termékenyítőnek bizonyult nem csupán a vitatott kérdések tisztázásában, hanem magának a dialógus elméletének a kialakításában is. Nemcsak a módszertan megfogalmazása igényelt erőfeszítést mind a mar-

xisták, mind vitapartnereik részéről. Jelentőséget kell tulajdonítanunk az elméleti megalapozásnak is, amit természetesen éppen úgy nem lehet öncélnak tekinteni, mint magát a dialógust. Ennek az elméletnek ma már külön irodalma van; szerzői főleg a nézetek szembesítésének dialektikáját emelik ki.

Egyesek megállapodottságot, stabilitást nem ismerő „befejezetlen drámának“ látják a dialógust. (Változó világunkban a nézetek is szükségszerűen változnak.) Mások „kalandnak“ tekintik a párbeszédet. Feszültségében — hangsúlyozzák — szüntelenül en garde kell lennünk, hogy új és új álláspontokat dolgozzunk ki. E nemes szellemi kaland végén a vitapartnerek már nem teljesen azonosak eredeti mivoltukkal. A kölcsönhatás elkerülhetetlen, hiszen dialógust folytatni csak olyan emberek képesek, akik nem tartják sem magukat, sem az irányzatot, amelyhez tartoznak, csalhatatlannak és befejezettnak. A partnereket az az igény is hajtja, hogy kölcsönösen gazdagítsák egymást szellemileg, ám a párbeszéd alapvető funkciója mégis az igazság feltárása, „kiprovokálása“ marad — a világ megváltoztatásának érdekében.

Az említett irodalomból nem hiányzanak az önbírálati szellemű megállapítások sem. Megfogalmazóik arra figyelmeztetnek, hogy ne eszményítsük a dialógust, és ne tekintsük panacea universalisnak. A legcélénkebb s a leggyümölcsözőbb párbeszéd sem helyettesíti a tettet.

E realista szellem hatása érződik ama törekvéseken is, amelyek a párbeszéd dimenzióit kívánják több irányban kitágítani. Valóban kerülendő a végső világnézeti álláspontok sarkítása, ám a párbeszéd doktrinális határai nem törölhetők el. Maga a dialógus válna lehetetlenné, ha a résztvevők feladnák alapvető elvi meggyőződésüket. Kevésbé ki-cövekeltek viszont a konkrét tennivalók határmezsgyéi. A dialógus gyakorlati alkalmazásának társadalmi-politikai és földrajzi dimenzióit tovább lehet és tovább is kell tágítani. E belső dinamikát táplálják azok a javaslatok, amelyek a viták közvetlen hatékonyságát a nagy tömegeket foglalkoztató kérdések felkarolásával szeretnék növelni. A párbeszéd csak abban az esetben válhat valós társadalmi tényezővé, ha már nem egy szűk értelmiségi elit ügye többé, hanem a tömegmozgások erőterébe kerül.

A humanizmusok párbeszéde nem szorítkozhat Nyugatra; hatás-garának ki kell terjednie a Föld kétharmad részét képviselő elmaradt vagy fejlődésben levő országokra is. Korszerű humanizmus elképzelhetetlen ama globális szemlélet nélkül, amely felöleli minden világ-rész megoldásra váró problémáit. Ez a „planetáris“ szempont megköveteli a párbeszéd decentralizálását, nemzeti keretek között történő elmélyítését és további közelítését a valósághoz. (Figyelemre méltó Milan Machovec törekvése is, hogy a dialógust az ember belső szféráiba vigye át, az egyénnek „jobbik Énjével“, saját perspektívaival folytatott párbeszéde révén, majd pedig az Én és a Nem-Én szembesítésével — lásd *Korunk*, 1968. 6.)

A nagyobb figyelem a tömegeket foglalkoztató gyakorlati kérdések iránt sem szűkítheti le azonban valamilyen utilitarisztikus mozgalommá a dialógust. A kívánt gyakorlati orientáció ne szorítsa háttérbe a párbeszéd jelentős elméleti funkcióit.

Így például a dialógus minden bizonnyal hozzájárul a marxista gondolkodás belső differenciálódásához is. Azoknak az irányzatoknak a kialakulásához, amelyek a közös eszmei alapon úgy közelednek a különböző kérdésekhez, hogy megoldásaikban eredeti, saját szempontokat érvényesítenek. A külső dialógus belső párbeszédet kezdeményez.

E folyamat természetesen nem kerülheti el a nyílt vagy burkolt támadásokat. A nem marxista oldalról megnyilvánuló bírálatok főleg azt hangoztatják, hogy az egész mozgalom csak a marxisták újabb taktikai fogása. A marxizmus konzervatívjai pedig azt ismételtetik, hogy a dialógus lemond az ideológiai küzdelemről...

A kérdés csupán az, milyen harcot, illetve a harcnak milyen formáját vetik el a dialógus képviselői? A szocialista humanizmust többek között s talán elsősorban éppen az különbözteti meg a hagyományos humanizmustól, hogy cselekvő, harcos jellegű. E vonásáról nem mondunk, nem is mondhatunk le. Elutasítjuk viszont a harc szektariánus, elavult és hatástalan módszereit. Az ellenfél nézeteit torzító, önkényes — összefüggéseikből kiragadott idézetekre támaszkodó — értelmezéseket, azt az ál-vitát, amely valójában monológ, és nem győz, nem győzhet meg senkit. A dialógus az eszmei harc *sajátos* formája. Sajátos, amennyiben kizárólag eszmei eszközökkel, a meggyőzés, a tárgyilagos és tudományos érvelés segítségével kíván győzelmeket aratni. A párbeszéd ugyanis nem teveszthető össze totális háborúk hadműveleteivel. Nem a vitapartner teljes megsemmisítésére tör, hanem olyan polémiát kezdeményez, amelyben az ellentét a két fél között gyakran csupán részleges. A párbeszéd a dialektikus tagadás jellegzetes esete. A szembeállításra kerülő nézetek sokszor csak részben tagadják egymást. A kritika fegyverét forgató felek találkozhatnak bizonyos vonatkozásokban, meg is egyezhetnek a véleménycsere során kialakított közös konklúziók jegyében. Így segítheti elő a humanizmusok párbeszéde és „harca“ a humanizmusok együttműködését.

Bécsben — Freud, Adler, Otto Bauer, Wittgenstein városában — sok minden kínálkozott egy ilyen párbeszéd kibontakozásához. Most újra meggyőződhettem arról, hogy az élő, alkotó marxizmus tekintélye sem csökken. Erről tanúskodnak nem csupán a megvitatásra javasolt témák (a szocialista humanizmus nagy problémái, mint például a filozófia valóságalkotó szerepe, az emberi önalkotás, szabadság és felelősség), hanem a közlemények, a felszólalások is. Nagy többségüket a Marx-szal való szembeállítás jellemezte. Marx nélkül ma már elképzelhetetlen bármilyen eszmeifuttatás vagy véleménycsere a XX. század sorsdöntő filozófiai, etikai, szociológiai, társadalmi és kulturális kérdéseiről.

Megbizonyosodtam azonban ismét arról, hogy korunk nagy problémáinak elemzésében csak a dogmatizmustól, a bürokratikus torzulásoktól és az „egyedül idvezítő tan“ illúziójától mentes marxizmus játszhatja az őt megillető szerepet.

Szellemi-politikai szklerózis és párbeszéd éppen úgy kizárja egymást, mint a „permanens provokáció“ és az elvi vita. A bécsi kongresszus példákkal szolgálhat az utóbbi tétel alátámasztására is. A Szocialista Diákszövetség ultraradikális tagjainak fellépésére gondolok. Rudi

Dutschke és a „vörös Dani“ itteni elvbarátai sorozatos botrányokat robbantottak ki követelésekkel, az üléseket zavaró magatartásukkal. Nem szeretném, ha félreértenének. A hosszú hajú, szakállas „dühösfiatalok“ több bírálatával és javaslatával nem tudok lényegében nem egyetérteni. A diákok tiltakoztak például az ellen, hogy a tekintélyelvű és a „tisztá filozófia“ ásatag jelszavára hivatkozva, a kongresszus elzárkózzék a nagy időszerű kérdések megtárgyalásától. Semmi kifogásom sem lehetett az ellen sem, hogy a diákok megszellőztették egy-két elnökségi tag náci múltját. A fütty-koncertek és az obstrukció egyéb módszerei beválhatnak ugyan a politikai küzdelem bizonyos konstellációiban, viszont nincs mit keresniük az eszmék szembesítésében. Felhergelhetik a közönséget, fel is hívhatják a figyelmet valamilyen anomáliára, de nem helyettesíthetik a meggyőző érveket. (Talán nem véletlen, hogy a lázongó egyetemisták egyik spiritus rectora, Herbert Marcuse igen tartózkodóan nyilatkozott legutóbb a dialógusról, kifogásolva, hogy az elkeni a tényleges különbségeket. Lásd *Neues Forum*, 1968. 176, 177.)

Befejezésül szeretném kiemelni, hogy delegációnkat, a kongresszus romániai résztvevőit meleg rokonszenv vette körül, amiben természetesen elsősorban a pártunk és kormányunk politikája iránt megnyilvánuló elismerés fejeződött ki. De ettől eltekintve, a romániai filozófusok mind a plenáris üléseken, mind a szakosztályok vitáin azt az élő marxizmust képviselték, amely a dialógusban saját fejlődésének egyik biztosítékát is látja.

Gábor Emi

Kazinczy
Gábor
grafikája:

Mintegy háromszáz esztendeje annak, hogy Niccolò Machiavelli a bölcséleti gondolkodás történetében elsőként az érdeket ismertette fel az emberi cselekvés rugóját. Az érdek — írta — minden egyéni és társadalmi cselekvés hajtóereje. Azóta az érdekekkel kapcsolatos filozófiai, szociológiai irodalom ugyancsak tetemesre gyarapodott, anélkül persze, hogy a tárgykört teljesen kimerítette volna. Az érdek-fogalom szociológiai tartalmának számos vetülete még ma is tisztázatlan, ami részben érthető is, mivel a kérdés sokoldalú, marxista szellemű és igényű elemzésére csupán az utóbbi években került sor. Gondolunk itt azokra a vitákra, amelyek az érdek problematikája és mindenekelőtt a szocializmusban játszott szerepe körül zajlottak le a szocialista országok filozófiai-szociológiai folyóirataiban. Az átfogóbb jellegű marxista munkák közül G. E. Glezerman *Izstoricseskij materializm i razvityie szocialiszticeszkovo obscsesztva* (A történelmi materializmus és a szocialista társadalom fejlődése. Moszkva, 1967), valamint A. G. Zdravomiszlov *Problema interesa v szociologicseskij teorii* (Az érdek problémája a szociológiai elméletben. Leningrád, 1964) című könyve érdemel említést. A kérdés hazai szakértője — kétségek nélkül — Iancu Ionel, akinek a közelmúltban megjelent könyve* az első hazai, nagyobb lélegzetű kísérlet e kategóriának a marxista szociológia fogalomrendszerében való elhelyezésére és értékelésére.

Az érdek-problematika egyik „Achilles-sarka” — a sok közül — maga a fogalom-tartalom. Úgyszólván valamennyi idevágó munka, tanulmány a szükséglet fogalmában keresi és találja meg az érdek-kategória titkos zárjának felnyitására alkalmas kulcsot. Bár Iancu könyve több különböző síkú és vonatkozású meghatározást tartalmaz, végső soron mindmegannyi ebbe a megoldásba torkollik. „Az érdek — olvassuk — az emberi lét és fejlődés biztosításának (egyének, csoportok, osztályok, társadalmi közösségek, társadalmak), anyagi és szellemi igényei kielégítésének objektív szükségleteit jelenti...” Véleményem szerint érdemes volna a szükséglet—érdek viszonyt tömönyebb tudományos oldószerbe mártani, még ha ez az azal kockázattal jár is, hogy a kísérlet kikezdi korábbi tartalmukat. Ez már csak azért is esedékes, mivel a szükséglet jelensége a szociológiai vizsgálat számára mind ez ideig mostoha gyermek maradt, jöllehet más területeken, a pszichológiában például, már rég felismerték kutatásainak fontosságát. Pedig a szükséglet kérdése valóban megérett arra, hogy külső burkát végre feltörjük, és kihámozzuk szociológiai magvát. Ezen az úton, persze, okvetlenül belebotlunk majd jó néhány olyan problémába, amelyet ez ideig jóformán észre sem vettünk, mint például

◆ *A kiadói tervek 1969. évi előrejelzése ismét arról tudósít, hogy a jövő esztendőben még több romániai magyar könyv fog megjelenni, mint az idén. Szám szerint 331.*

Se vége, se hossza nem volna a felsorolásnak, hogy ki miről ír. Annyi azonban bizonyos: ha eddig kevés volt a regény, most ismét ez lett az uralkodó műfaj. Harminc új eredeti regény szerepel a kiadói tervben. Nemcsak regényírók (Nagy István, Huszár Sándor, Bálint Tibor) írnak regényt, hanem költők (Méliusz József, Lászlóffy Aladár, Palocsay Zsigmond) és kritikusok (Sőni Pál, Szócs István), a novellistákról nem is beszélve. Azonkívül regényes életrajz jelenik meg Bölöni Farkas Sándorról és Mátyus Istvánról.

Napjaink sodrása nem kedvez a nagyepikának, de helyébe lép az operatívabb kisregény, s a „mikro” jelző a monográfiák egy részéhez is hozzátapad (Dávid Gyula: Jókai Mór; Gazda József: Gyárfás Jenő; Izsák József: Tamási Aron; Veress Dániel: Mikes Kelemen). A költők is mind többen jelentkeznek egyre kisebb kötetekkel, s az általános elaprózódásban Horváth Imre négysorosai már aforizmákra apadtak le.

Az 1969. évi terv másik jellegzetessége, hogy nagyobb hangsúlyt kap a nyelvészet, a folklór és a történelem. Három kötetben jelenik meg a csángó nyelvjárás atlasz, egy-egy kötetben a helyesírási szótár és a magyar nyelvtan, s a szellemi néprajz mellett a tárgyi néprajz is szóhoz jut, valamint a művészettörténet. Irodalmi múltunkat az elfelejtettek közül Kőteles Sámuel, Petelei István, Tabéry Géza, Ligeti Ernő, Daday Loránd képviseli, s több eddig ismer-

* Iancu Ionel: *Contribuții la studierea categoriei de interes. Editura științifică. București, 1968.*

krónika

retlen emlékirat is sajtó alá kerül.

A januárban induló Téka-sorozat, a könyvnyencsek Horizontja zsebkönyv alakú, bibliofil kiadványokból, világirodalmi ritkaságokból, kiadatlan történelmi dokumentumokból és memoárokból áll majd. Háromnegyede világirodalom (Arisztotelész, Lukianosz, Campanella, Bayle, Korolenko, Thomas Mann és Paul Valéry, hogy csak az ismertebbekre hivatkozzunk), a többi a hazai irodalomból meríti tárgyát (Pápai-Páriz: Pax corporis, Erdélyi Múzeum, Erdélyi művészek leveles ládája, József Attila román műfordításai).

A Téka-sorozat arcéle menet közben fog kialakulni. S rá vár az a feladat is, hogy folytatása legyen az indokolatlanul megszünt Erdélyi Ritkaságoknak, amelyek a két világháború között jelentős közérdekű levéltári anyagot hoztak felszínre.

Egyelőre nem eléggé körvonalazott és megszervezett a népkönyvtárak és iskolai könyvtárak részéről is, legutóbb pedig a kritika oldaláról is megsürgött klasszikus magyar irodalmi sorozatok ügye.

◆ Mialatt a különböző államok nyelvészei Nyugaton a nyelv tisztaságáról vitáznak, az amerikai angol nemcsak a hétköznapi beszédbe, hanem az irodalomba is utat talál magának. Alig van már nyelv, amely visszautasítaná a best-seller, cocktail, oké, striptease szavak használatát. A nyugatnémetek és az olaszok mintegy a fasiszta elszigeteltség visszahatásaként ma már készséggel használják az angol szavakat. Az olaszok például szívesebben mondanak cocktailt a coda da gallo helyett. Más a helyzet a franciáknál.

abba, hogy mikor és miért lényegül át a szükséglet-érdekké. Igaz, Iancu Ionel könyve a marxizmus klasszikusainak útmutatásai alapján arra is vállalkozik, hogy az emberi lét, a társadalomnak nevezett bonyolult viszonyrendszer alapvető feltételeiben kutassa fel az érdek valódi kútforrásait.

Az érdek sajátságos, jól meghatározott társadalmi viszony-mivoltát nyugtázó konklúzió azonban még korántsem jelentheti a jelenség társadalmi lényegiségének kutatásában a végállomást. Már csak azért sem, mert Marx és Engels már több mint száz évvel ezelőtt utaltak arra — noha nem volt alkalmuk, sem lehetőségük a kérdéssel külön foglalkozni —, hogy az érdek-viszony a munkamegosztás folytán különböző egyedekre, illetve csoportokra szakadt társadalmi jellegzetes kötőanyaga. Más szóval az érdek társadalmi viszony-mivoltájának fel- és elismerése után következik csak igazán a tulajdonképpeni — kétségtelenül nehezebb — feladat: kideríteni a társadalmi munkamegosztás viszonyait és az érdek-viszonyok rokonsági fokát. Bizonyára kiderülne, hogy az érdekeknek a szükségletekre való vonatkozását éppen a szűles értelemben vett társadalmi munkamegosztás szervezte szabályozza.

És ha már a társadalmi munkamegosztás és az érdekviszonyok kapcsolatának mibenlétét kikutattuk és tisztáztuk, esetleg azt sem ártana megvizsgálni, hogy az érdekviszonynak nincs-e valami köze a manapság oly gyakran emlegetett elidegenedéshez. Korántsem a tudományos divat iránti hódolat sugallja ezt az ötletet, hanem az a pusztá tény, hogy az elidegenedés jelensége — amint arra a kérdés körül gyűrűző viták egyre inkább felhívják a figyelmet — maga is egyik összetevője vagy inkább vetülete a társadalmi munkamegosztás előidézte bonyolult szociális és pszichoszociális mechanizmusoknak.

Nos, időszerű volna az emberi szükséglet-viszonyok érdek-viszonyokká kettőződésének jelenségét is e mechanizmus szemszögéből megvizsgálni. Meglehet, hogy e két jelenség együvé tartozása sokkal szorosabb, mint ahogy azt elképzeljük. Az sem kizárt, hogy az érdek ugyanabban a történelmi ellentmondásban fogan, mely az ember objektív termelőerői és szubjektív alkotó képességei történelmileg szükség-szerű elégtelensége folytán a társadalmat és az egyéni, az általános emberit és a partikulárist feltételelesen szétválasztja, az előbbit az utóbbival szemben viszonylagosan önállósítja, és azonosságukat szüntelenül újjáteremtődő különletük kölcsönös függőségében tagadja. Mindaddig, amíg az ember, a természetből különvált és társadalomnak nevezett világ teremtesének alanya, tulajdon teremtményei öntörvényszerűségének is tárgya marad; mindaddig, amíg az egyéni lét egy meghatározott nembeli tevékenység függvénye és a meghatározott egyéni létfeltételek a nembeli tevékenység mozgatói, az emberi lét és fejlődés szükségletei társadalmi és egyéni érdeké megkettőződött másfélszázadunkban érvényesülnek.

Nem elegendő tudomásul venni és tényszerűen nyugtázni, hogy az érdek objektív társadalmi viszony, hiszen a társadalmi viszonyok az emberi lét

történelmileg változó viszonyai, és amennyire társadalmiak, olyannyira történelmieks is. Joggal feltehetjük, hogy az érdek-viszonyok léte — akárcsak a személyiség kibontakozását korlátok közé szorító társadalmi munkamegosztása — történelmileg időzített.

„A teoretikus kommunistákat — írta Marx és Engels *A német ideológiában* — éppen az különbözteti meg, hogy egyedül ők fedezték fel azt, hogy az egész történelemben a »magánemberekként« meghatározott egyének teremtették meg az »általános érdeket«. Tudják, hogy ez az ellentét csak látszólagos, mert az egyik oldalt, az úgynevezett »általánost«, a másik, a magánérdek hozza folytonosan létre, és az semmiképpen sem önálló történéssel bír, önálló hatalom vele szemben, hogy tehát ezt az ellentétet a gyakorlatban folytonosan megsemmisítik és létrehozzák.“

Volt egy időszak, amikor az érdek-viszonylatot száműztük a tudományos társadalomkutatás területéről, és legfeljebb vádoltként idéztük meg olyankor, amikor pálcát kívántunk törni a tőkés világ erkölcsé felett. Mai vizsgálódásainkban az érdek mint természetes jelenség tűnik fel, és az emberi lét általános és szükségszerű feltételékként könyveljük el. Alig akad olyan, e kérdésre vonatkozó marxista tanulmány, amely az érdeket ne az emberi cselekvés általános mozgatójaként határozná meg. Bár csak hallgatólagosan, Iancu Ionel könyve is ebből az alapigazsággá nyilvánított tételtől indul ki, amikor a 2. és 3. fejezetben rendszerei és osztályozza az érdekek különböző fajtáit, típusait és formáit, illetve tüzetesen elemzi a társadalmi és egyéni érdek viszonyát a tőkésrendszerben, valamint a szocializmusban. Tegyük mindjárt hozzá, ezek a részek is, akárcsak az 1. fejezet, a szerző széles körű tájékozottságáról vallanak; nemcsak világos áttekintést nyújtanak az érdek-viszonyokról általában és a kapitalista, illetve a szocialista érdek-viszonyok közötti lényegi eltérésekről különösen, hanem számos egyéni meglátást, újszerű szempontot tartalmaznak. Könyvében az érdekstruktúra elemeire bontása, valamint az érdek társadalmi funkcióinak felvázolása olyannyira kézenfekvő, hogy az adott gyakorlat elméleti elemzése szempontjából az érdek ösztörténelmi és egyetemes emberi érvényének megkérdőjelezése már önmagában is logikai bukfencként hatna. És mégis, bármennyire meghökkenőtően hangzik, a kérdést meg kell kockáztatni: szükség-e van az emberi tevékenységnek, cselekvésnek feltétlenül mozgatóra, ha úgy tetszik, hajtóerőre? Vajon nem tartozik-e a cselekvés, a tevékenység, a munka éppen annyira az emberi lényeghez, mint például a gondolkodás, a beszéd? Nem egyidős-e és nem azonos-e a homo cogitans a homo laboranssal? Szükség van-e a „szerszámkészítő állatnak“ valamiféle külső erő ösztökélésére, ha a szerszámkészítés, a munka az alkotás belső lényegének kivetülése?

Azt lehetne felhozni, hogy ez a kételkedő érvelés túlságosan elvont, hogy tulajdonképpen már premisszáiban tarthatatlan, mivel absztrakt antropofilozófiai álláspontból indul ki. Csakhogy legalább annyira tarthatatlan az az érvelés is, amely a munkát mint az ember sajátosan nembeli tevékenységét

Nem régen jelent meg René Etienne Le Franglais című best-seller könyve, mely éppen az ilyen szavak ellen vív komolyantréfás csatát. Megszóllaltak a spanyolok is, bár nyelvük nincs annyira kitéve az amerikai angol hatásnak. Nem régen kiadták a Diccionario de Anglicismost, mely segítséget nyújt az angol eredetű szavak elkerülésére. Közben a spanyol nyelviek akadémiájának kongresszusa kimondotta, hogy „kombattív harcra van szükség a kasztíliai nyelv védelmére, amely a jelenlegi angol hűbéresség idején tovább nem halasztható“.

◆ *William Styron a múlt évben The Confessions of Nat Turner címen regényt írt az 1831. évi virginiai néger felkelés hősről, Nat Turnerről. A regény az idén Pulitzer-díjat nyert, és a mai napig a bestsellerek közé tartozik.*

Nemrégben William Styron's Nat Turner: Ten Black Writers Respond címen tíz néger író bírálta Styron regényét, és arra a megállapításra jutott, hogy írója az amerikai történelem fehér rasszista eszméjét érvényesíti, nem az igazi néger harcost eleveníti meg, és teljesen meghamisítja a történelmi valóságot. Turnert a fehérék neuroziséval oltotta be, és „a fehér elfogultság“ lealacsonyító vonásaival ruházta fel. Styron számára a rabszolgatartók kegyes, jószándékú emberek, a négerék pedig, Nat kivételével, igazi Tamásbátyák. Turner maga inkább patetikus, mint erőteljes, inkább Hamlet, mint Otello. Ez a rasszista torzítás teszi a regényt az amerikai rasszisták számára olyan kedvelté.

Hogy tételét megalapozza, a kiadó, Henrik Clarke csatolja: a könyvhöz Nat Turner vallomásaiban eredeti szövegét. Is-

krónika

meretes, hogy *Styron a történeti háttér megrajzolásához Stanley M. Elkinnek az amerikai rabszolgaságról írott tanulmányát használja fel, amelyben a szerző az ültetvényes rabszolgaságot a náci koncentrációs táborokhoz hasonlítja s olyanoknak tünteti fel, mint amelyek teljesen megtörték az emberi öntudatot. Ezért az egyik szerző, Lerone Bennett azzal vádolja *Styront*, hogy irodalmi alkotását hamis elméletre építette, olyanra, amely semmisnek tekinti a fekete ember öntudatát, és teljesen kiforgatja emberi mivoltából. A többi szerző azzal is megvádolja *Styront*, hogy elhallgatja a néger család pozitív hatását, *Turner* nevelését fehéreknek tulajdonítja, meghamisítja a hős szexuális életét, agglegénynek teszi meg, pedig családja volt, vallási meggyőződését szexuális perverziónak tünteti fel. Kifogásolják az író stílusát is, *Nat* első személyben beszél, de stílusa a viktoriánus kor és nem a néger ember stílusa.*

A tíz néger író tagadja, hogy volna közös fehér és néger múlt, és elmarasztalja *Styront*, hogy nem híz kellő határt a néger és a fehér társadalom eszméi és beállítottsága között s éppen ezért a mai néger társadalom *Styron Nat Turnerjét* nem érezheti a maga hőségének.

◆ *Emily Jane Brontë*, az Üvöltő szelek halhatatlan írónője szellemét idézték születésének 150. évfordulóján szülőfalujában és a *Westminster Abbey*-beli „Költők-sarká”-ban. Az ünnepségek a *yorkshire-i* lép félreeső, kietlen kis falujában, *Haworthban* kezdődtek, ahol *Brontë* rövid életének legnagyobb részét töltötte. Csodálói a helyi templomban, melyben apja kántor volt, gyűltek össze, és *Brontë*-ver-

valamiféle külső természeti, biológiai szükségletből kívánja közvetlenül levezetni. Az ember kialakulása egyszersmind az anyagi és szellemi javakban tárgyiasuló tevékenység, az alkotás értelmében vett munka belső szükségletének a létrejöttét is jelentette. Ezt a lényegi funkciót, amely a bio-, pszicho- és szocioszerkezeti szintből szerveződött és az embernek nevezett különös élőlény kizárólagos sajátja, nem lehet, de nem is kell külső tényezőkkel motiválni.

Ezek szerint hamis lenne az utóbbi évszázadok során annyiszor újrafelfedezett és kinyilvánított igazság, mely szerint az emberi cselekvés mozgatója az érdekek?

Gondolom, külön kellene választani a kérdés általános filozófiai-antropológiai és konkrét szociológiai oldalát. Az előbbi összefüggésben az érdeket az emberi tevékenység hajtóerejévé nyilvánító tétel egyszerűen értelmet veszti, hiszen az anyagi és szellemi javakban tárgyiasuló tevékenység az emberi lényeg természetes létfunkciója. A második vonatkozásban a cselekvésmotívumok kinyomozása kétségkívül a kutatás egyik elsőrendű feladata. Az is vitathatatlan, hogy a szóban forgó motívumok között az érdekek az első számú indíték mindaddig, amíg az ember objektív termelőerőinek és szubjektív alkotó képességeinek történelmileg megszabott korlátai következtében a társadalmilag szétdarabolt tevékenység az egyének és csoportok számára a létezés külső szükségszerűségként jelentkezik. Vagyis ha a sajátosan emberi munka mint nembeli tevékenység, mint létfunkció, mint belső szükséglet nem vezethető vissza külső indítékokra, a történelmileg objektíve és szubjektíve korlátozott, társadalmilag szétdarabolt és darabjaiban viszonylag önállósult tevékenység mint külső létszükséglet az érdekekben találja meg fenntartóját, mozgatóját és általános szabályozóját.

Csak hogy van-e valamiféle gyakorlati jelentősége ennek a megkülönböztetésnek? Úgy vélem, igen, és meglehetősen kétszeres. Egyrészt azért, mert, bármennyire elvont is, az általános filozófiai-antropológiai vetület a hús-vér történelmi valóság egyik lényegi mozzanata. Bizonyos értelemben a történelem az ember lényegi önkivetülésének a folyamata, még akkor is, ha a társadalmilag megosztott munka viszonyai között a konkrét történelmi cselekvést az érdekviszonyok mozgatják és szabályozzák végső soron. Másrészt azért, mert a történelmi haladás tartalma az ember lényegi megvalósulása, szubjektív erőinek és képességeinek mindenoldalú, mérhetetlen kibontakozása és korlátlan realizálódása. Ez pedig azt jelenti, hogy nemcsak egyes kiemelkedő személyiségek viszonylatában, hanem össz-társadalmi mértékben is a külsőleg ösztönzött partikuláris cselekvés mindinkább átadja majd helyét a belsőleg igényelt nembeli tevékenységnek.

Persze, igaza van *Iancu Ionelnek* abban, hogy az érdekek nem pusztán objektív viszonyok alakjában léteznek, jelenvalóságukkal a szubjektív lelki struktúra szintjén is számolni kell. De még mennyire! Ám éppen azért, mivel ez utóbbi formájukban összehasonlíthatatlanul szívósabbak, és sokszorosan túlélhe-

tik objektív önmagukat, már most, a kommunista társadalom első szakaszában időszerű és célszerű foglalkozni annak a belső szükségletnek a kialakításával és ápolásával, amely a munkát valóban céltudatos alkotó tevékenységgé avatja.

Sztrányiczki Gábor

Szociológia és társadalomlélektan

A társadalom törvényszerűségei nem önmagukban, hanem az emberek tevékenységén át érvényesülnek. Ennek következtében a társadalom fejlődésében az objektív tényezők meghatározott szerepe mellett a szubjektív vonatkozásoknak is jelentőségük van. A szocializmus építésének kiteljesítése szükségszerűen megköveteli mindannak vizsgálatát, ami felszínre hozza ezeket a szubjektív tényezőket, kiemeli a társadalmi és pszichológiai törvényszerűségek hatását az ember tevékenységére. Mindez szükségessé teszi a szociológiai és pszichoszociológiai kutatásokat.

Ebbe a gondolatSORBA ágyazható a P. Berar és P. Pánzaru szerkesztésében megjelent tanulmánykötet, mely főleg elméleti szempontból tárgyalja a szociológia és a társadalomlélektan néhány időszerű problémáját. A szociológia és társadalomlélektan viszonyát elemezve Pánzaru rámutat, hogy bár e tudományok egy időben keletkeztek, mindkettőnek megvan a maga kutatási területe, emiatt nem lehet a köztük levő határvonalat eltüntetni. A szerző szerint a szociológiának a társadalmi jelenségek intézményesített formáit kell tanulmányoznia, a társadalomlélelektannak viszont az emberi magatartás motivációs vonatkozásait, célkitűzéseit kell vizsgálnia.

A szociológia iránti nagyfokú érdeklődés egyik megnyilvánulása az, hogy széles társadalmi méretekben, a különböző intézmények, tudományos egységek konkrét szociológiai kutatásokat kezdeményeznek. Sokszor felmerül a kérdés, hogyan viszonyulnak ezek a kutatások az általános szociológiai elmélethez. Napjaink e sokat vitatott problémáját elemezve a szerzők rámutatnak arra, hogy nem lehet mereven szembeállítani őket. Azok, akik a kérdés egyik vagy másik oldalát abszolútizálják, nem értették meg az elmélet és a társadalmi tény viszonyát: az elméleti alapot lezárták, véglegesnek tekintik, a konkrét szociológiai kutatásnak csak elméletet igazoló szerepet szánnak.

E tekintetben utalnunk kell arra, hogy P. A. Szorokin szerint a szociológiai elmélet nem lehet absztrakt tételek gyűjteménye, mely nélkülözhetné az empirikus adatokat, de ugyanakkor nem azonosítható a konkrét adatok halmazával sem. A szociológiának — emeli ki Athanasie Joja akadémikus — egyesítenie

* P. Berar — P. Pánzaru: *Studii de sociologie și psihologie socială. Editura politică. București, 1968.*

krónika

seket adtak elő, majd felolvasták C. Day Lewisnak, az angol poeta laureatusnak az írónőhöz címzett versét, melyben felidézte a lép „szűköt osztó lélegzetét“, a szeretet és a gyűlölet elemi összeütközéséből fakadt művészi regényt.

A mintegy 1500 tagot számláló Brontë-társaság elnöke a lép vadvirágából, főként hangából és harangvirágból összeállított csokrot helyezett el arra a helyre, ahol az írónő hamvai porladnak.

A Westminster Abbey-ban Anne-nek, Brontë legkedvesebb testvérének himnuszát énekeltek le az „Ady Endre poet“ felmelem“, s felidéztek Goudal fantasztikus világát. A „Költők-sarká“-ban is a lápról szedett koszorút helyezték el. Kévszó író részvételű ilyen bensőséges ünnepségek, mint Emily Brontë. Az irodalmárok, a kritikusok és az olvasók még mindig vitáznak az Üvöltő szelek igazi jelentéséről, de ma már senki sem tagadja, hogy a világirodalom egyik legnagyobb alkotása.

◆ A kanadai Pickering mellett elterülő Ady Parkban Ady-émlékművet avatott fel a Kossuth Betegségélyező Egylet. A nagy kiterjedésű parkban, mely egyben modern sportkomplexum is, erre az alkalomra egybegyűltek a dél-ontariói magyar lakosság demokratikus képviselői s a város angol polgármesterének részvételével ünnepélyesen leplezték le az „Ady Endre poet“ felírási mellszobrot. A helybeli magyar énekkar Kodály Zoltán megjelenítésében a költő „Felszállott a páva...“ kezdetű versét adta elő.

Koronai János, az ünnepi szónok, Ady Endre költészetének szocialista vonásait emelte ki. „Azok az elfogult kritikusok — mondotta —, akik minden rosszat kiabáltak Ady-

krónika

ra és óvták az ifjúságot verseinek olvasásától, hasonlítanak azokhoz, akik Dante könyvét máglyára tették. Ady éppúgy, mint Dante, nem kíméli a maradáság képviselőit, keményen ostromozza a népelensséget.“

Az Új Szó című torontói magyar újság számos felvételt közöl a szobor leleplezésről. Feltűnő az ünnepen szereplő fiatalság ragaszkodása a népviselethez.

Makkai Piroska metszete

kell az általános elméletet a konkrét szociológiai kutatással.

A kötet egyik munkatársa, M. Micu felveti a kutatási módszer standardizálásának lehetőségét. Amint hangsúlyozza, egyes szociológusok nagy jelentőséget tulajdonítanak e problémának, mert így biztosítani vélik a szociológiának mint tudománynak egzakttá válását, a viszonylagosságának a szociológiai megismerésből való kiküszöbölését. Micu szerint standardtechnikát főleg homogén mikrocsoportok vizsgálatában lehet alkalmazni, figyelembe véve a konkrét körülményeket. Körültekintőbben járunk el nagyobb csoportok vizsgálatakor, mert itt több tényező függvényében kell elemezni az adott jelenséget. Ilyen esetben a kutatási módszernek árnyaltabb használatára van szükség, melynek párosulnia kell a kutató alkotó hozzáállásával, gondolkodásának hajlékonyságával.

A szociológiai kutatásoknak nagy szerepük van a társadalom szubjektív tényezőinek vizsgálatában is. A szocializmus építése tudatos folyamat, s ennek során a szubjektív tényezők közül a közvéleménynek egyre aktívabb szerepe van a termelés növelésében, a demokrácia elmélyülésében, a társadalomellenes magatartások bírálatában. A közvélemény, etikai jellege mellett, újabb vonatkozással bővült azzal, hogy a szocializmusban a honpolgárok közügyi aktivitásának egyik megnyilvánulási formája. Ilyen körülmények között e társadalmi probléma vizsgálata nagyon fontos, mert feltárása felszínre hozza az emberek igényeit, törekvéseit, a szocialista építés kérdéseire való hozzáállásukat.

Idevágóan I. Drăgan kiemeli azokat a tényezőket, melyek meghatározzák a közvélemény alakulását (osztályhelyzet, kulturális szint, csoport-hovatartozás). Kimutatja a propagandának, a hírközlő eszközöknek (tévé, rádió, sajtó) szerepét. A javasolt módszertani útmutatások (a minta helyes kiválasztása, a kérdőívek összeállítása) hasznosak lehetnek a közvéleményt vizsgálók számára.

A kötet néhány tanulmánya azokat a pszichoszociális vonatkozásokat elemzi, melyeket a modern ipari termelés és a jövő munkaerőt formáló intézmény, az iskola vet fel.

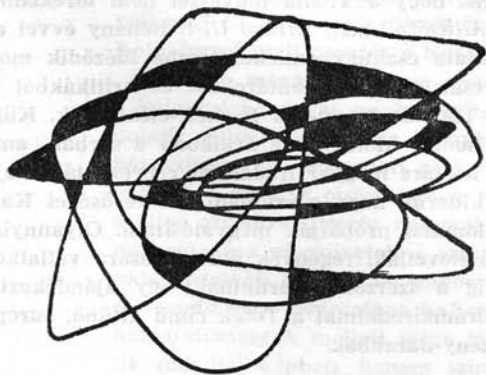
P. Golu rámutat arra, hogy a termelés automatizálása, gépesítése igényli az ember—gép kapcsolat átstrukturizálását. A munkatermelékenység emelkedése nemcsak a munkaeszközök tökéletesítésének az eredménye, hanem a vezető és végrehajtó személyzet, valamint a munkacsoport tagjai közt kialakuló viszonyok függvénye is. A szerző szerint hibás a munkacsoportok statikus szemlélete. Hangsúlyozza, hogy a csoport interperszonális kapcsolatainak elemzésekor a csoportfejlődés történetét is tanulmányozni kell, hiszen a fejlődés egy bizonyos szakaszán a csoport által elfogadott normák belsővé válnak, tagjai magatartását irányító erővé alakulnak. A genetikai szempont érvényesült a slatinai alumínium-kombinátban végzett felmérések során, melyek az anketálatyok képességeinek, lehetőségeinek kölcsönös ismerete és a csoport-kohézió viszonyát igyekeztek kimutatni. Az

eredmények arra utalnak, hogy a csoport-kohézió nemcsak érzelmi tényezőktől függ, hanem nagymértékben attól is, mennyiben ismerik a tagok egymás adottságait.

A termeléshez szükséges munkaerőt az iskola alakítja, nevei. T. Bogdan, A. Tucicov-Bogdan és N. Radu elemzi az iskolai csoport-elmélet nyújtotta újabb lehetőségeket. A szerzők utalnak arra, hogy Makarenko ama tétele, miszerint a tanulót a közösség nevei, módszertani szempontból túlhaladott, mert szembeállítja az egyént a közösséggel. Ezzel szemben a csoport-elmélet a személyiség profilját az interperszonális kapcsolatoknak s a csoport fejlődéstörvényének kifejezőjeként fogja fel. A szerzőknek ez a tétele a marxista személyiség-elmélet tükrében vitatható.

Az egyén nincs közvetlen kapcsolatban a társadalommal, hanem a különböző csoportok révén illeszkedik be. Az egyén társadalmi státusának megállapításakor mindig viszonyítja magát egy csoport normáihoz. E problémát elemző tanulmányában E. Zamfir rámutat arra, hogy a társadalomban való integrálódás úgy valósul meg, hogy az illető magáévá teszi az általa viszonyítási rendszerként elfogadott csoport magatartás-normáit, melyek belsővé válnak, s a személy viselkedését irányítják. A viszonyítási rendszerek kérdése nem újkeletű, már 1942-ben H. H. Hyman bevezeti ezt a fogalmat a társadalomlélektanban az egyén magatartásának magyarázatára. Habár e kérdés jelentős, mert lehetőséget nyújt az egyén törekvésének, viselkedésének megértésére, a hazai marxista társadalomlélektan nem foglalkozott vele. A kötetben megjelent tanulmány e kérdés néhány vonatkozását tárgyalja, így többek között elemzi az egyén által elfogadott viszonyítási rendszer hatását személyiségének alakulására. Hasznos lenne e gondolat elmélyítése, hiszen segítséget nyújtaná nevelők, szülők számára a gyermek eszményeinek irányításában.

Páll Gyöngyvér

téka

Forró László

Guruzsma

Forró László először jelentkezik önálló kötettel, de nem tartozik a legfiatalabbak, a Forrás-nemzedék prózairói közé. Elárulják ezt novellái is, amelyek egy része háborús epizódok megjelenítése, és érzelmi telítettségükkel az író személyes élményeit feltételezik. Lírai novellái költői képességgel gazdagok, és olyan kiforrott írógyéniségről vallanak, aki biztonsággal találja meg az életük egyik fontos pillanatában megörökítésre érdemes embereket. Stílusa az utóbbi évtizedekbeli kísérletek vívmányainak hasznosításáról tanúskodik. (Ifjúsági Könyvkiadó, 1968.)

Magyar népballadák

Az egyetemes magyar költészet „tündérkertjének” legújabb gyűjteménye (Krisza Ildikó válogatásában és jegyzetével, Ortutay Gyula szerkesztésében és nagy lélegzetű bevezető tanulmányával) a típusok lehető teljességével s minden típus legszebb darabjaival gazdagabb minden eddigi hasonló kiadványnál. Jelentőségét fokozza, hogy a 270 szöveg közül 51 első közlés, és tucatnyi újabb feltárt típust mutat be. A változatok a magyar népballadák költői szépségének változékonyságát és megújuló készségét példázzák. A kötet ismét tanúságot tesz a századokon át alakuló sajátos magyar népi műveltségről, amelyet ugyanakkor elválaszthatatlan szálak kötnek Európához. A dallamoknak — Csanádi-Vargyas Röpülj páva, röpülj című balladaskötetétől eltérő — elhagyása azonban veszteség. (Szépirodalmi Könyvkiadó, 1958.)